

INSON XULQ-ATVORI VA UNING SHAKLLANISHI .

*DTPI Pedagogika fakulteti boshlang'ich ta'lim
yo'nalishi 106-BT-guruh talabasi*

Normurodova Yulduz Tohir qizi

*DTPI Pedagogika fakulteti boshlang'ich ta'lim
yo'nalishi 106-BT-guruh talabasi*

Axmatova Farangiz Hoshim qizi

Annotatsiya. *Inson xulq-atvori — bu odamning o'ziga xos harakatlari, his-tuyg'ulari, fikrlari, reaksiyalari va ijtimoiy munosabatlardagi o'ziga xosligini ifodalovchi tizimdir. Ular odamning hayotida davom etadigan bir nechta jarayonlar, ya'ni meros, ta'lim, tajriba va ijtimoiy muhiti bilan chambarchas bog'liqdir. Inson xulq-atvori va uning shakllanishini tushunish, psixologiya sohasida keng tarqalgan tadqiqot mavzusidir. Ushbu maqolada xulq-atvorning shakllanishiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar va uning rivojlanish jarayonlari ko'rib chiqiladi.*

Kalit so'zlar. *xulq-atvor, irsiyat, qadriyatlar, emotsional intellekt, bixeviorizm ta'lim, tarbiya inson, hissiyot.*

Abstract. *Human behavior is a system that represents a person's specific actions, feelings, thoughts, reactions and individuality in social relations. They are closely related to several processes that go on in a person's life, namely heredity, education, experience and social environment. Understanding human behavior and its formation is a common research topic in the field of psychology. This article examines the main factors affecting the formation of behavior and the processes of its development.*

Key words: *behavior, heredity, values, emotional intelligence, behaviorism, education, education, human, emotion.*

Аннотация. *Поведение человека – это система, отражающая уникальные действия, чувства, мысли, реакции и индивидуальность человека*

в социальных отношениях. Они тесно связаны с несколькими процессами, происходящими в жизни человека, а именно с наследственностью, образованием, опытом и социальной средой. Понимание поведения человека и его формирование является распространенной темой исследований в области психологии. В данной статье рассматриваются основные факторы, влияющие на формирование поведения и процессы его развития.

Ключевые слова: *поведение, наследственность, ценности, эмоциональный интеллект, бихевиоризм, воспитание, человек, эмоции.*

Kirish qism.

1. Xulq-atvorning shakllanishiga ta'sir qiluvchi omillar

Inson xulq-atvori shakllanishida bir nechta asosiy omillar ishtirok etadi: Genetik omillar (irsi) Xulq-atvorning ba'zi jihatlari irsiy omillarga bog'liq bo'lishi mumkin. Masalan, ba'zi tadqiqotlar, odamlarning temperamentini (juda faol yoki passiv bo'lishi) genetik jihatdan o'rganishda qiziqarli ma'lumotlar keltirgan. Lekin, irsiyat xulq-atvorni butunlay belgilamaydi, balki faqatgina uning boshlang'ich nuqtasini yaratadi. Atrof-muhit va oila Insonning bolalik davrida oila va atrof-muhitning ta'siri juda katta. Bolalar o'z ota-onalaridan, o'qituvchilardan va boshqa kattalardan xulq-atvorni o'rganadilar. Bu jarayon "ixtiyoriy ta'lim" deb ataladi, ya'ni bolalar o'zlarining xulq-atvorini atrofdagi kattalardan ko'chirib o'rganadilar. Aytish joizki, ota-onaning tarbiyasi, oilaning ijtimoiy holati va o'zaro munosabatlari bolada xulq-atvor shakllanishida muhim ahamiyatga ega. Madaniyat va ijtimoiy guruhlar Har bir jamiyatning o'ziga xos qadriyatlari va me'yorlari bor. Insonlarning xulq-atvori bu ijtimoiy me'yorlar va qadriyatlar asosida shakllanadi. Masalan, ba'zi jamiyatlarda xushmuomalalik, tartib-intizom yuqori baholanadi, boshqalarida esa erkinlik va mustaqillik katta ahamiyatga ega. Ijtimoiy guruhlarning ham xulq-atvor shakllanishiga alohida ta'siri mavjud, chunki odamlar guruh ichidagi o'zaro munosabatlar va muloqotlar orqali o'z xulq-atvorini moslashtiradilar. Psixologik va kognitiv omillar Insonning shaxsiy tajribalari, o'zini anglash darajasi va kognitiv jarayonlar (fikrlash, qaror qabul qilish, his-tuyg'ularni boshqarish) ham xulq-

atvorga ta'sir qiladi. Aqliy rivojlanish, o'zini anglash va emotsional intellektning yuqori darajasi insonning qanday qilib o'zini tutishini va boshqalar bilan munosabatda bo'lishini belgilaydi.

2. Xulq-atvor shakllanishining bosqichlari

Xulq-atvorning shakllanishi jarayonida muhim bosqichlar mavjud:

Bolalik davri Bolalik davri — xulq-atvor shakllanishining asosiy bosqichidir. Bu davrda bolaning shaxsiyati va ijtimoiy xulq-atvori rivojlanadi. Ota-onalar va boshqa tarbiyachilar bolaga o'z xulq-atvorlarini ko'rsatib, unga muayyan qoidalar va me'yorlarni o'rgatadilar. Masalan, bolalar mehr-muhabbatni, o'zaro hurmatni, jamiyatda qanday munosabatda bo'lishni o'rganadilar. Shu bilan birga, bolalar ijtimoiy normalarni, xatti-harakatlarning oqibatlarini ham anglaydilar. **Yoshlik va o'smirlik davri** O'smirlik davrida, o'zligini aniqlash va mustaqillikka erishish jarayoni kuchayadi. Yoshlar ko'proq ijtimoiy guruhlar bilan aloqada bo'lib, xulq-atvorni ularning ta'sirida shakllantiradilar. Bu davrda o'ziga xoslik, individualizm va jamiyatdagi o'z o'rnini topish muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, o'smirlar o'z qarorlarini qabul qilishda ko'proq mustaqil bo'lishga harakat qiladilar.

Kattalikka o'tish Kattalik davrida, odamlar o'z xulq-atvorini yanada mustahkamlaydilar. Ushbu davrda shaxsning kasbiy va shaxsiy hayoti, oilaviy munosabatlar, jamiyatdagi o'rni va shaxsiy ehtiyojlar ta'sir qiladi. Xulq-atvorning shakllanishi va rivojlanishi davom etadi, ammo kattalarga nisbatan qo'llaniladigan ijtimoiy me'yorlar va qat'iy qoidalar ko'pincha o'zgarmaydi.

3. Xulq-atvor va psixologik nazariyalar.Xulq-atvorni tushuntirish uchun bir nechta psixologik nazariyalar mavjud:Freudning psixodinamik nazariyasi: Freudga ko'ra, inson xulq-atvori insonning ongsiz hissiyotlari, istaklari va tashvishlari asosida shakllanadi. Uning fikriga ko'ra, xulq-atvorning shakllanishi bola davrida ota-ona bilan munosabatlar va oilaviy muhitga bog'liq bo'lishi mumkin.

Bendujonning bexavioristik nazariyasi: Bu nazariyaga ko'ra, xulq-atvor tashqi muhitdan olingan reaksiyalar va ta'sirlar asosida shakllanadi. Behavioristik yondashuvda, odamlar muhitdan o'rgangan reaksiyalari orqali o'z xulq-atvorlarini o'zgartiradilar.

Maslowning ehtiyojlar piramidasiga asoslangan nazariya: Maslow o'zining ehtiyojlar piramidasida inson xulq-atvorini tushuntirishda ijtimoiy ehtiyojlar, xavfsizlik, o'zini anglash kabi bosqichlarni o'rgandi. Unga ko'ra, inson xulq-atvori o'z ehtiyojlarini qondirish jarayonida shakllanadi.

4. Xulq-atvorni shakllantirishda tarbiya va ta'limning o'rni

Xulq-atvorni shakllantirishda ta'lim va tarbiyaning ahamiyati katta. Tarbiya orqali bolaga axloqiy qadriyatlar, jamiyatdagi o'rni, o'zini tutish qoidalari o'rgatiladi. Ta'lim esa bilimlar va malakalarni rivojlantirib, odamning dunyoqarashini o'zgartiradi. Shu bilan birga, ijtimoiy ta'sirlar ham, ya'ni jamiyatdagi do'stlar, tengdoshlar va jamoatchilik ham xulq-atvorni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa

Inson xulq-atvori - bu murakkab va ko'p qirralariga ega jarayon bo'lib, uning shakllanishi bir nechta omillarga bog'liqdir. Irsi, atrof-muhit, ijtimoiy guruhlar va psixologik jarayonlarning o'zaro ta'siri orqali odamning xulq-atvori rivojlanadi. Psixologik nazariyalar va tahlillar, xulq-atvorni tushunishga yordam beradi va bu sohada qo'shimcha tadqiqotlar davom ettirilmoqda. Xulq-atvori shakllanishining jarayonini chuqur tushunish, ijtimoiy va psixologik masalalarda yanada samarali yondashuvlarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. <https://president.uz/uz> - Ўзбекистон Республикаси Президентининг расмий веб- сайти.
2. Урунтаева Г.А. Детская психология. - М.: «Академия», 2010. -С. 36.
3. Поддьяков Н.Н. Мышление дошкольника. - М.: «Педагогика», 1977. -С. 222.
4. Ғозиев Э. Тафаккур психологияси. - Т.: «Укитувчи», 1990.
5. Каримова В.М., Суннатов Р. Мустакил фикрлаш. - Т.: «Шарк», 2000.
6. Нишонова З.Т. Мустакил ижодий фикрлаш. - Т.: «Фан», 2004.
7. Тихомиров О.К. Психология мышления. - М.: МГУ, 1984.
8. Венгер Л.А., Венгер А.Л. Домашняя школа мышления (для пятилетних детей). - М.: «Знание», 1984.
9. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. - М.: «Просвещение», 1991.
10. Выготский Л.С. Мышление и речь. - М.: «Педагогика»,